

LA PENA DE MORT

Reflexió de FRANCESC TORRALBA

Doctor en
en Teologia.
Professor

Filosofia i
titular de

la Universitat Ramon Llull, de Barcelona.
Membre investigador de l'institut Borja de Bioètica.
Cap acadèmic de la Càtedra Ramon Llull-Blanquerna.
Director de l'Associació CIC (Cultura – Informació – Cristianisme)

Il·lustrada, després, per la pel·lícula PENA DE MUERTE, de Tim Tobbins.

Bona tarda.

Vaig a tractar d'exposar, d'altra banda molt sintèticament, algunes idees al voltant del tema de la pena de mort, de la pel·lícula que posteriorment tindrem ocasió de veure i que ha estat objecte de múltiples discussions, algunes no tan sols al segle XX sinó molt abans del segle XX. La il·licitud o la licitud de l'anomenada pena capital o pena de mort.

Podríem, fins i tot, analitzar històricament els arguments a favor d'aquesta pena capital i també la lògica o els arguments en contra. Seria un debat llarg, feixuc, en què probablement hauríem de citar autors, alguns dels quals grans autors, se situen en un extrem o en l'altre, val la pena dir en les dues posicions hi ha autors eminents, hi ha filòsofs eminents, encara que en la posició contrària a la pena de mort, si més no en el segle XX, sembla detectar-se més consens que no pas respecte a la primera actitud, la que avalaria aquesta pena capital si més no en algunes circumstàncies.

La meua actitud és clarament contrària a la pena capital i simplement només indicaré algunes tesis de fons que d'altra banda volen ser introductòries de la pel·lícula que tindrem ocasió de veure, o que ja hem vista diverses vegades, i per això val la pena tenir-les en compte en una nova relectura, en una nova mirada de la pel·lícula.

Jo crec que una primera tesi contra la pena capital és la comprensió de l'ésser humà com una realitat feta de necessitats i de possibilitats. O sigui que si un comprèn l'ésser humà com un ésser que té necessitats, però té possibilitats, la pena de mort significa la negació de qualsevol possibilitat, significa tallar-li, estroncar-li qualsevol possibilitat de redempció, de reconciliació, de recomençament, de reiniciar una nova vida. Aquesta afirmació, que l'ésser humà és una síntesi de necessitat i de possibilitat, és una de les definicions més encertades que trobem en un pensador del segle XIX que és Soeren Kierkegaard. De fet, fins i tot en aquella persona condemnada per un crim execrable és possible veure-hi possibilitats de redempció. El que es detecta en la pel·lícula és la fe d'una noia en les possibilitats de redempció d'un pres que està en el corredor de la mort. I d'altra banda, és difícil tenir aquesta fe, en aquestes possibilitats, quan totes les actituds, com les formes d'estar i de dir que té el

presidiari donarien peu fàcilment "a tirar la tovallola" i a dir: aquest noi no té possibilitats de canvi.

Jo crec que afirmar això porta directament a una actitud extraordinàriament determinista i pessimista. Però aquesta afirmació, que l'èsser humà és necessitats i possibilitats, també va contra una altra pena que és allò que s'anomena la cadena perpètua. També és negar les possibilitats, és simplement considerar que no se li pot manllevar la vida, però que no té possibilitats de canviar. I, com que no té possibilitats de canviar, no se li manlleua la vida, però se'l manté en una espècie de magatzem fins que deixi de viure. Al capdavant és la mateixa actitud que també nega la possibilitat de canvi, la possibilitat de transformació.

Tanco la idea: creure en la possibilitat de canvi pot sonar per a alguns una ingenuïtat sobretot si no s'afirma que aquesta possibilitat de canvi implica un treball important, una dedicació i un compromís molt fort en aquella persona. És a dir, jo entenc que alguns que defensen la pena capital en sentir això que jo estic dient, interpretin que és una ingenuïtat creure que alguns poden canviar. Bé, jo no crec que sigui ingenu afirmar-ho. Seria ingenu si digués que és fàcil que canviïn. Però, el que es detecta en la pel·lícula i, naturalment, no anticipo el final, és la fe d'una dona en això: que un ésser humà que ha causat molt de sofriment al d'altres, pot canviar.

I això, en definitiva, és una fe en la possibilitat de l'èsser humà que jo sí que comparteixo i que comparteixen també molts autors no directament diguem-ne confessionals. Aquesta fe en l'home, la podríem veure també en alguns textos d'André Malraux i d'Albert Camus. Aquesta fe en la possibilitat de l'home.

Després hi ha una segona tesi que em sembla bàsica de dir que és l'argumentació conseqüencialista: l'afirmació que la pena capital és legítima i és acceptable perquè escarmenta. És també una afirmació molt discutible, summament discutible, per no dir clarament rebutjable. El fet és que en aquells Estats dels EE.UU. on és, diguem-ne, legitimada jurídicament, no pas èticament -s'ha de distingir entre la legitimitat jurídica i la legitimitat ètica-, el fet és que la posada en escena d'aquesta pena no ha disminuït, no ha fet minvar la criminalitat, ni la tensió, ni la violència, ni els homicidis en aquells determinats Estats on es produeix. Per tant, la tesi de l'escarment, la tesi que prenguin nota de què passa quan un actua d'aquesta manera, és certament i empíricament una tesi que no és viable. Si algú encara ho defensés, per la via de la conseqüència, és certament discutible.

Després hi ha una altra qüestió que queda molt reflectida en la pel·lícula que tindrem ocasió de veure, que és la necessitat de comprendre el context vital, la situació vital del qui ha perpetrat un crim o qui ha perpetrat un mal a la comunitat. Diguem que això és un principi elemental en l'ètica. Qualsevol judici de l'acció de l'altre, ha de tenir en compte el context, les circumstàncies, l'origen i les raons per les quals aquest "altre" fa allò que fa.

Per tant, un judici des de fora, sense comprendre els mòbils, la situació, el context, l'origen familiar, l'origen social, l'origen econòmic, tantes vegades precari i vulnerable del qui es troba en el corredor de la mort, sense entendre això, és molt senzill fins i tot arribar a conclusions que portin a l'afirmació de la pena capital. En canvi, la pel·lícula permet anar comprenent l'origen econòmic de la persona que està condemnada. Això, naturalment, no l'eximeix de la seva responsabilitat, però permet

entendre, per què no és infreqüent que determinades persones d'origen social i culturalment vulnerable es trobin en centres penitenciaris i que persones que tenen un altre origen no s'hi trobin. Per tant, això em sembla una altra argumentació a tenir en compte, perquè podria legitimar una discriminació o una injustícia.

Hi ha encara dos arguments més que són la tesi que l'odi o la institucionalització de l'odi i de la ira només genera més odi i més ira. Aquesta argumentació, no la dic només per a la pena capital, la dic especialment en relació amb la tortura. És a dir, el qui parteix de la idea que la pràctica de la tortura o infringir sofriment a un ésser humà és una forma de purificació o de catarsi, de tal manera que això el fa recapacitar i repensar i fins i tot servirà d'escarment públic, aquesta tesi certament és molt àmpliament discutida.

Autors que han passat èpoques de la seva vida a la presó i que han vist actes de tortura, estic pensant en Fiódor Dostoievski, estic pensant en Oscar Wilde, i les descripcions que fan de les seves respectives presons, una del segle XIX a Moscou i l'altre també del segle XIX a Anglaterra, Gran Bretanya, vaja, la descripció d'aquelles crueltats diu: això només genera odi. Per això, allò que deia Miguel Hernández val la pena transformar-ho. Ell deia que la presó era "la fàbrica del llanto", jo crec que es pot dir que és "la fàbrica del ressentiment". I sobretot si, en aquell context, encara hi ha el fenomen de la tortura, el ressentiment augmenta. I el desig de fer mal després, quan surti, és molt superior.

Això naturalment no ha de portar a una tendència simplement de fer veure que aquell mal no ha existit, fer veure que aquella criminalitat no s'ha donat, això seria un error. Ha de portar a processos molt seriosos d'implicació pedagògica, psicològica, de transformar aquelles actituds que han portat aquell ésser humà a fer actes que són indignes de la condició humana. Però, la tortura, la crueltat, infligir sofriment, són formes de comprendre malament el que significa la restauració d'un ésser humà.

Una penúltima idea que em sembla que val la pena tenir-la i a la pel·lícula s'hi reflecteix: matar aquell que ha matat, no necessàriament dona consol a la víctima o als familiars de la víctima. És a dir, la idea que l'ull per l'ull, dent per dent, que la famosa llei del Talió porta una serenitat, porta una espècie de tranquil·litat a aquella persona que ha perdut un ésser estimat com a conseqüència d'un acte bàrbar, és falsa.

És a dir, fins i tot es posa molt de manifest que, en els casos en què hi ha hagut un ajustament de comptes, el malestar, el neguit, el patiment per l'absència de la persona estimada no s'ha netejat ni s'ha esborrat. Una cosa és el patiment per l'absència de la persona estimada i una altra cosa és el desig de justícia. Moltes vegades es confon el desig de justícia amb el desig de venjança i són coses constitucionalment diferents. Una és la justícia i una altra cosa és la revenja o el desig, diguem-ne, d'expressar un ressentiment.

Però sobretot hi ha l'última argumentació i amb això concloc la meva intervenció. Jo crec que l'argument decisiu és el que parteix de la indisponibilitat de la vida humana: no podem disposar de la vida humana. No podem disposar de la vida humana de l'altre, especialment. No entro ara en el debat de si podem disposar de la pròpia vida, que seria un debat seriós i que ens portaria probablement a una altra pel·lícula que tractés de la qüestió del suïcidi, la qüestió de l'autoeutànasia, o de la qüestió del

suïcidi assistit o de l'eutanàsia. Sembla que un director de cinema com Amenábar s'està situant en aquestes temàtiques. Bé, a propòsit de la mort del tetraplègic gallec Ramon Sampedro.

No és aquesta la qüestió aquí, perquè no és aquest el tema de la pel·lícula. Però sí, la qüestió és dir, afirmar categòricament que no podem disposar de la vida de l'altre. No en podem disposar. I això significa que fins i tot en el cas que l'altre hagi operat negativament contra la comunitat, fins i tot en el cas que hagi actuat perversament contra el bé comú, no podem disposar d'aquella vida. Aquella vida no és propietat nostra. No és propietat, diguem-ne no és una possessió; no és una realitat de què puguem disposar segons els nostres criteris.

Em sembla que el més pertinent és, naturalment, constatar el mal que ha infligit a víctimes innocents i d'aquestes constatacions, jo crec que s'ha de deduir un tercer pas: confiar en les possibilitats de la seva reinserció, de la seva restauració com a ésser humà.

De les dues primeres constatacions es pot arribar a una tercera conclusió: quina? Que aquesta vida no mereix ser viscuda. És precisament la que avala la pena capital. Però en aquesta afirmació jo crec que hi ha una falta de fe en les possibilitats de la persona. Jo aquí el que vull indicar és això: de la primera i la segona constatació, no necessàriament es dedueix que la vida humana que ha afectat negativament contra els altres és una vida que ja no mereix ser viscuda. Sinó que, jo crec, el contrari: aquella vida que ha afectat negativament contra els altres té possibilitats de ser viscuda d'una altra manera. Però per descobrir aquestes possibilitats necessita una intervenció: necessita un suport, necessita un constant diguem-ne una constant intervenció: un professional, d'un voluntari, d'un i altre, d'un suport familiar que facin possible aquesta irrupció d'una nova vida.

Jo d'això simplement en sóc, diguem-ne partidari teòricament però, per alguns casos coneguts naturalment no de penes de la gravetat que veurem en la pel·lícula, però sí d'altres penes i que han estat capaços de canviar la trajectòria biogràfica, a mi em permet avalar aquesta idea també en el terreny pràctic. Persones que a priori diríem: no canviaran, no hi ha res a fer, no val la pena que t'hi esmercis ni una paraula, no hi ha res a fer... sorprenentment, després d'una intervenció, comencen de nou, canvien radicalment la seva trajectòria vital i donen una lliçó de les possibilitats que té tot ésser humà per a canviar. Tot ésser humà, fins i tot aquell que podem qualificar de monstruós, de salvatge, com algunes vegades es qualifica el protagonista de la pel·lícula que veurem, de monstre, simplement un ésser inhumà.

Jo crec que en aquest sentit val la pena seguir pas a pas el suport que fa la protagonista de la persona concreta que està al corredor de la mort i veure com va canviant la seva actitud indistintament del final, que naturalment no anticipo.

Gràcies per l'atenció.

Acte convocat pel CIC (Cultura – Informació – Cristianisme)
i ACAT-Catalunya (Acció dels Cristians per l'Abolició de la Tortura)
Sala Joan XXIII de l'edifici I.C. del CIC

27.11.2003